

novo in poenoteno upravno organizacijo je bilo oblikovano učinkovito orodje, s katerim je lahko država zagotovila neposreden nadzor nad dohodki od davkov in možnost za njihovo uporabo. Ustvarjeni sta bili med seboj ločeni upravna in sodna vertikala, ki sta si delili na center in dežele, pri čemer je sicer prihajalo tudi do občasnih kompetenčnih sporov, vendar pa sta uprava in sodstvo postala hierarhično strukturirana, pregledna, vse bolj strokovno ustrezna in operativno uporabna državna organa. Pravno poenotenje države in zato njena lažja »prehodnost« ter občutek o večji pravičnosti države do vseh njenih državljanov so se pri ljudeh osredičili v spominu na vladarico Marijo Terezijo kot simbolu dobrega vladarja in vladanja, v Ljubljani pa sta ostala v veljavi tudi izraza kresija in magistrat, ki jih še vedno uporabljamo za hišo, kjer urejamo najrazličnejše upravne zadeve.

Pri tako zapleteni stvari kot je struktura oblasti oziroma oblikovanje uprave in sodstva, njuno delovanje, predstavitvi nominalne in realne vrednosti številnih služb, funkcij in dostojanstev, opozorilo na posebnosti in značilnosti ter primerjavi med deželami, bi lahko imeli tudi kakšno kritično pripombo, ki pa bi bila zanemarljiva in zato pri splošni predstavitvi nebitvena ter nepotrebna. Avtor je namreč napisal pregledno, razumljivo, faktografsko zanesljivo, terminološko jasno in uporabno študijo, ki lahko nastane samo kot posledica zanesljivega znanja.

Vasko Simoniti

Pošta na slovenskih tleh. Maribor : Pošta Slovenije, 1997. 411 strani.

Ob stoletnici zgraditve poštne palače v Ljubljani je na pobudo vodstva Pošte Slovenije v kar 15.000 izvodih velikega formata izšel vsebinsko zelo bogat, odlično opremljen in ilustriran zbornik *Pošta na slovenskih tleh*. Štiričlanski uredniški odbor, ki so ga sestavljali poleg glavnega in odgovornega urednika **Andreja Hozjana** še **Ervin Hartman**, **Ljudmila Bezlaj Krevel** in **Vladimir Klinar** kot člani, je opravil zahtevno delo. Kot strokovni recenzent je pomemben delež k uspešnemu izidu zbornika nedvomno prispeval akademik **Ferdo Gestrin**. Z enim ali več prispevki je sodelovalo 11 priznanih avtorjev, uvod je napisal **Alfonz Podgorelec**, direktor Pošte Slovenije, predgovor pa **Andrej Hozjan**.

Čeprav so se s problematiko zgodovine pošte pri nas posamezniki ukvarjali tudi že prej (med drugim Peter Radics v 19. stoletju, med obema vojnama Filip Šemrov, v novejšem času pa zlasti Majda Žontar, Ljudmila Bezlaj Krevel, Andrej Hozjan idr.), smo s tem delom dobili res temeljit pregled obravnavane tematike. Zajeto je obdobje od antike do leta 1995.

Vsebinsko je zbornik razdeljen v tri tematske sklope: *Razvojna obdobja pošte na Slovenskem*, *Ob 100-letnici poštne palače v Ljubljani (1896–1996)*, *Žigi, znamke, poštne celine in razglednice*.

Prvi sklop pričinja razprava **Marjete Šašel Kos**, ki v svojem prispevku *Pošta v antiki* prikaže splošni razvoj rimske pošte, njeno delovanje od začetkov v dobi republike in razvoj v času cesarstva. Pogoj za dobro organizacijo pošte so bile, kot poudarja avtorica, predvsem dobre ceste, za kar so Rimljani dobro poskrbeli. Avtorica med drugim tudi naglaša, da prenašanje sporočil z menjavanjem jezdecev ni bilo dovolj zanesljivo, zato je že cesar Avgust uvedel prenašanje pošte z enim kurirjem, ki je na določenih postajah le zamenjal voz. Zanimiva je analiza imen za poštne postaje (stationes, mansiones, mutationes). Avtorica se dotika tudi finančne organizacije pošte in pravi, da je ta nihala in prehajala od mestne uprave v državne roke. Že pred propadom zahodnega rimskega imperija je zaradi barbarskih vpadov poštna dejavnost precej nazadovala. Posebej je prikazano cestno in poštno omrežje med Akvilejo in Petoviono. Najpomembnejši vir za poznavanje poštnih postaj so itinerariji in avtorica se naslanja zlasti na podatke, ki jih nudijo *Tabula Peutingeriana*, *Itinerarium Antonini* in temu dodan *Itinerarium maritimum*, dalje še *Itinerarium Burdigalense* ter *Cosmographia* anonimnega ravenskega geografa.

Dva obsežna prispevka je napisal **Andrej Hozjan**. V prvem, *Srednjeveške oblike sporočil in korespondence na Slovenskem*, je najprej orisal to problematiko v širšem evropskem prostoru, za naše ozemlje pa so srednjeveški viri pokazali naslednje različne oblike prenosa sporočil: priložnostni (naključni) prenos, poklicno prenašanje sporočil, v izjemnih primerih tudi prenos preko posebnih

odposlancev, včasih tudi menihov. Pomembne rodbine in cerkvene ustanove so imele v srednjem veku dobro organiziran prenos sporočil ne le s kurirji, ampak tudi kot služnost. Avtor omenja razne oblike plačila za to dejavnost in sicer v naturi in v denarju. S tem v zvezi poznamo tudi t.i. selske kmetije. Kot posebnost omenja vojaško-obrambno obveščanje, saj so v tedanjem času bile pogoste vojne, zanje pa so bila razna sporočila zelo pomembna.

V svojem drugem prispevku *Nastanek in razvoj državne poštne institucije na Slovenskem od 1489 do 1722* Hozjan oriše pomen dveh družin za razvoj poštnega prometa. Prva je bila družina Tasso/Taxis v Innsbrucku konec 15. stoletja (po njej je poimenovan taksi), za njo pa se je uveljavila družina Paar, ki je dobila v dedni fevd poštni regal za večino habsburških dežel. Za naše ozemlje je bilo zelo pomembno tudi vojnopoštno omrežje in povezava deželnih prestolnic Ljubljane in Gradca z utrdбами v Vojni krajini. Dežele so tako v 16. stoletju pričele vzpostavljati lastno (od vladarja denarno neodvisno) vojnoobveščevalno mrežo, čeprav ni šlo brez zapletov, zlasti finančnih, prihajalo pa je tudi do razhajanj med deželami in deželnim knezom, vendar deželni knez ni mogel kar odpraviti vojnih zvez oz. jih vključiti v deželnoknežjo poštno organizacijo. Stanovi so se zavedali, da je bila obrambna sposobnost dežele odvisna od urejenega obveščanja, zato je bilo treba ves prostor preplesti z novimi postojankami. Avtor razprave naglaša, da so bile kljub oviram in slabostim vojnopoštna zveze prek slovenskega ozemlja v 16. stoletju prva stalna oblika modernega poštnega prometa in da so skupaj z deželnoknežjimi zvezami glede na velikost prostora sestavljale izjemno zgoščeno ter učinkovito poštno mrežo, ki da bi ji v tedanji Evropi težko našli primerjavo. Še vedno so obstajale tudi druge oblike prenosa, znane iz srednjega veka, absolutistična država pa jih je z zakonskimi akti pričela vedno bolj omejevati.

Po obsegu najdaljša (80 strani) je razprava treh avtorjev **Majde Žontar, Vladimirja Klinarja in Andreja Hozjana** *Razvoj poštnega prometa na Slovenskem od podražavljenja 1722 do 1918*. V njej je zajeto celotno slovensko ozemlje razen Prekmurja, prikazuje pa poštno omrežje, ceste, postaje, vozne rede, pojav železnice in spremembe, ki jih je prinesla, dalje razvoj telegrafa, telefona in novih poštnih storitev. Opisana je poštna uprava, poštna zakonodaja, posamezne tarife in še marsikaj. Vsemu temu je tudi tedanja država namenjala vedno večjo pozornost. Morda je zanimiv podatek, da so bili postiljoni oproščeni vojaščine in da meščani, gostilničarji in kmetje na svojih »kolesljih« niso smeli prevažati pošte. V 18. stoletju so poštna storitve obsegale prenos (prevoz) pisem, časopisov, letakov, denarja, paketov in potnikov. V primerjavi s prejšnjim obdobjem se je precej povečal pisemski promet, izpopolnilo se je tudi poštno-denarno poslovanje. Poleg redne pošte so uvedli štafete (hitri prenos pošiljk, tudi ponoči s pomočjo slov na konjih). Prevoz potnikov je bil sredi 18. stoletja vključen med poštna storitve. Zanimiv je podatek, da je poštna postaja evidentirala vsakega potnika, vodili so njegove osebne podatke in zato so imeli posebnega pisarja. Obstajale so že tudi pritožne knjige, ki so jih pošiljali v pregled nadrejeni poštni upravi. Pomembne podatke o pošti nudijo deželni šematizmi. Prvi tiskani seznam vseh poštnih zvez, postaj, poštnih mojstrov in razdalj (v miljah) nudi šematizem za Kranjsko iz leta 1795.

Velik mejnik v razvoju poštnega prometa je bila nedvomno izgradnja železnice. Vendar celotno slovensko ozemlje ni bilo naenkrat deležno te novosti, ker so železnice gradili postopoma. Pomembna novost je bila, da so se znižali prevozni stroški, poštna postaja so ostale tam, kjer ni bilo železnice. Precej ljudi pa je na račun železnice izgubilo zaslužek. Novosti, značilne za drugo polovico 19. stoletja, so bile npr. pisemske kuverte, ekspresna pisma, dopisnice, razglednice, poštna denarne nakaznice, ki so poenostavile pošiljanje denarja, znamke itd. V posebnem poglavju je govor o poštnih uradih, o številu zaposlenih in o novih poštnih stavbah. Istočasno kot južna železnica je prišel k nam telegraf. Zanimiv je podatek, da so kot telegrafiste sprva zaposlovali upokojene mornariške častnike in podčastnike, po letu 1870 so se pojavile v tem poklicu prve ženske, ki pa so morale predhodno opraviti poseben tečaj z izpitom. Uradniki – telegrafisti so imeli posebne uniforme, drugačne kot poštarji. Prvi telegrafski red pa smo dobili 1887. Od 80. let dalje se je razvijal telefon, ki je bil povsem nova dejavnost in je omogočal neposredne govorne stike. Leta 1901 je bilo npr. v Ljubljani 192 telefonskih naročnikov in ena javna govorilnica. – Temu obsežnemu prispevku je dodanih več preglednic, med drugim preglednica upravnih organov za obravnavano obdobje in seznam poštnih postaj, poštnih uradov (z letnico ustanovitve) ter vključitve prvih telegrafov in telefonov.

Sledita dva prispevka **Ljudmile Bezljaj Krevcl**. V prvem obravnava *slovensko pošto, telegraf in telefon v kraljevini Jugoslaviji*, precej pa se zadrži pri opisu poštnih razmer ob razpadu Avstro-

Ogrske oz. v času kratkotrajnega obstoja Države SHS. Potem prikaže vso zapleteno zakonodajo stare Jugoslavije, opozarja na strog centralizem, voden iz Beograda, kar je na Slovenijo, tedaj najbolj razviti del države, vplivalo zaviralno. Prikaže tudi zasluge nekaterih posameznikov za razvoj (npr. M. Osane za razvoj telegrafsko-telefonske službe in radia), problem plač, kategorije poštnih uradnikov ipd. Avtorica nas seznanja tudi s problematiko žensk – poštnih uradnic. Enakopravnosti z moškimi namreč v tem poklicu ni bilo. Po stari avstrijski zakonodaji iz leta 1909 je mogla ženska dobiti službo samo, če je bila samska, vdova, ločena, v vsakem primeru pa brez otrok. V času stare Jugoslavije se je položaj sicer izboljšal, celo porodniški dopust se je uslužbenkam podaljšal, vendar pa je zakon še vedno predpisoval koliko odstotkov žensk sme biti na določenih delovnih mestih. Poštni uslužbenci so bili tudi stanovsko organizirani. Na kratko je predstavljena tudi pošta v tistem delu slovenskega ozemlja, ki je bilo med obema vojnama pod Italijo.

Drugi prispevek Ljudmile Bezljaj Krevcl obravnava *pošto, telegrafsko in telefonsko dejavnost v Sloveniji od 1941 do 1991*. Govori o organizaciji poštne uprave v različnih obdobjih (1941–1945; od 1945 do srede šestdesetih let; od konca 60. let do osamosvojitve Slovenije leta 1991). Prav ta del je napisan izključno na arhivskem gradivu, saj za to obdobje doslej še nismo imeli nobenega sintetičnega pregleda. Z omenjenim delom se povezuje prispevek **Antona Krauthakerja** *Zapiski pomembnejših dogodkov 1991–1995*, kjer avtor podaja kronološki opis poštne dejavnosti v času samostojne države.

Drugi del zbornika je posvečen 100-letnici poštne palače v Ljubljani. Uvaja ga prispevek *Kronika pošte v Ljubljani* avtorjev **Vladimirja Klinarja** in **Andreja Hozjana**, kjer so v kronološkem redu na kratko prikazani pomembnejši dogodki, povezani z zgodovino pošte v Ljubljani od leta 1500 do 1918.

Sledi članek **Mojce Arh Kos** *Ob stoletnici ljubljanske pošte*, ki nas seznanja s predzgodovino stavbe in idejo o gradnji na Krekovem trgu, ki ni bila sprejeta. Kosova omenja, da so poštna poslopja nekdanje monarhije bila grajena po uniformiranih določilih za poštno dejavnost, zato so si tlorisi in zunanost teh zgradb podobni, povsod je poudarjen vhodni del s kupolo itd. Tloris ljubljanske pošte je npr. identičen s tistim v Krakovu.

V tretjem delu knjige nastopajo štirje avtorji. **Ivan Turk** se je lotil zanimive tematike *o poštnih žigih na Slovenskem*. Posegel je nazaj v zgodovino, ko še ni bilo znamk, potem je prikazal obdobje 1850–1918, obdobje med vojnama in med okupacijo ter po drugi svetovni vojni. Ker nekoč niso poznali pisemskih ovojníc, je bilo treba zložene liste na njihovem spoju opremiti s pečatom. Poštni žigi so se pojavili prej kot znamke, v habsburških deželah so jih začeli uporabljati leta 1751, na sedanjem slovenskem ozemlju pa po avtorjevih ugotovitvah leta 1761. Na žigu je bilo sprva samo ime kraja, šele 1856 tudi letnica. Po letu 1871 se pojavijo dvojezični žigi, vendar so za nekatere kraje (npr. mesta na Štajerskem) v uporabi le enojezični nemški žigi. Med obema vojnama je prišlo do vrste sprememb, 1920 so uvedeni novi dvojezični žigi, sedaj slovensko-srbski (srbska oblika v cirilici). Med drugo vojno so v Ljubljanski pokrajini Italijani uvedli dvojezične žige z letnico fašističnega šteta, nemška in madžarska okupacijska oblast je poznala le enojezične žige, t.j. nemške oz. madžarske. Takoj po osvoboditvi 1945 so bili v uporabi samo slovenski žigi, potem spet dvojezični (spet tudi v cirilici) in šele 1971 (tedaj so uvedene tudi poštne številke) spet samo slovenski z izjemo dvojezičnih območij, kjer je poleg slovenske oblike upoštevan tudi jezik manjšine. V članku so številne oblike žigov ponatisnjene.

V prispevku, ki bo še zlasti razveselil filateliste, je **Andrej Ivanuša** opisal *bogastvo znamk po svetu in znamke, ki so jih različne države izdajale na ozemlju sedanje Slovenije*. Avstrijsko cesarstvo je pričelo izdajati znamke 1850, v Kraljevini SHS so izmed znamk še posebej znani »verigarji«, Socialistična Jugoslavija je izdala nekaj znamk, posvečenih znanim Slovencem in slovenskim krajem, Republika Slovenija je prvo slovensko znamko izdala že 26. junija 1991.

Poštné celine (vrednotnice) in njihova uporaba na ozemlju Slovenije je naslov članka **Matjaža Deržaja**, ki je posegel v 19. stoletje, saj so najbolj razširjene celine v uporabi že 125 let. To so dopisnice in pisma z odtisnjeno vrednostjo, med celine pa spadajo še zalepke, poštne nakaznice, poštne spremnice in aerogrami.

Zadnji prispevek v tretjem delu knjige nosi naslov *Razglednice na Slovenskem* in je delo **Primoža Premzla**. Podaja zgodovino uporabe razglednic, omenja izdajatelje, založnike, fotografe in tiskarje, podrobno pa navaja tudi tematiko razglednic (krajevni motivi, prizori iz vsakdanjega življenja, propagandne razglednice, podobe zaslužnih mož, umetniške razglednice), uporabljene

postopke pri izdelavi razglednic (litografija, svetlotisk, knjigotisk, ofsetni tisk, foto razglednica). Spregovori tudi o pojavu zbirateljstva razglednic. Ob koncu dodaja seznam v Sloveniji izdanih publikacij o razglednicah, ki je urejen kronološko.

Večina člankov ima povzetke v nemščini in angleščini. Članki prinašajo več zanimivih ilustracij, zemljevidov, preglednic in tabel. Čisto na koncu najdemo tudi *Register poštnozgodovinske literature*, seznanimo pa se lahko še s sponzorji in donatorji, ki so finančno podprli izdajo zbornika.

Upajmo, da bo ta lepa in s strani zgodovinske stroke resnično strokovno pripravljena publikacija, našla mnogo bralcev, kar naj bi omogočila tudi več kot dostopna cena 4.000 SIT.

Olga Janša-Zorn

Brigitte Hamann, Hitlers Wien : Lehrjahre eines Diktators. München : Piper Verlag, 1998. 652 strani (neskrajšana žepna izdaja).

Adolf Hitler je verjetno najbolj znano (politično) ime 20. stoletja in ena najbolj razvpitih osebnosti vse človeške zgodovine. Njegovo življenje so zato že mnogokrat obdelali zgodovinarji in drugi biografi, tako da lahko preberemo nekaj temeljitih del. Hitlerjeva biografija pa ni privlačna le kot raziskovalni problem, temveč gotovo tudi kot komercialno podjetje. Že bežen pregled knjig z zgodovinsko tematiko v kakšni domači ali tuji knjigarni nam izda, da je za dogodke in osebnosti iz obdobja zadnje svetovne vojne nesorazmerno veliko zanimanja. Tudi knjiga nemške zgodovinarke Brigitte Hamann o Hitlerjevem dunajskem obdobju je – kot tudi druga njena dela – doživela velik tržni uspeh. Na naslovnici žepne izdaje se bohoto nalepka z napisom, ki ga le redko vidimo na historiografskih izdajah – »Bestseller«.

Hitlerjev Dunaj govori predvsem o letih 1908–13, ki jih je mladi H. preživel v avstro-ogrski prestolnici, na Dunaju, B. Hamann pa se kratko dotakne tudi njegove mladosti in prvih dni po selitvi v bavarsko prestolnico München. Seveda pa bi zaradi skoposti virov za Hitlerjevo biografijo za omenjeno obdobje Hitlerjevega življenja o tem mogla napisati le kaj tanko knjižico. Svoje delo je avtorica zatorej zastavila tudi kot kulturno in socialno zgodovino Dunaja v zadnjih predvojnih letih (Hamann, str. 7).

Prikaz Hitlerjevega življenja je nadvse temeljit in avtorica je pritegnila številne nove ali malo uporabljane vire. Tako nadvse prepričljivo spodbija številne mite in legende, ki so se pletli okrog Hitlerjeve osebe in ki jih je nenazadnje pomagal plesti tudi sam Hitler. V svoji »politični biografiji« in bibliji nacizma *Mein Kampf* ter v številnih govorih in intervjujih je H. zelo uspešno mistificiral svojo preteklost in jo uspel prikazati kot konstantno rast, kot nekakšen nezadržni osebnostni vzpon. B. Hamann se je v knjigi lotila natančnega raziskovanja domnevnega judovskega porekla Hitlerjeve družine, njegove domnevne premožnosti, med drugim pa kot nedokazljive zavrnila še trditve Maksa Fabianija, da je H. odpustil iz svojega dunajskega arhitekturnega biroja (Hamann, str. 282). Mnoge teh domnev so zavrnili že drugi Hitlerjevi biografi, a številne je natančno analizirala šele Hamann. Prav ekskurzi, namenjeni natančni analizi virov, so odlika te knjige, posebno, če upoštevamo, da ni namenjena le ozki strokovni javnosti.

Avtorica nam v knjigi niza dogodke, ki so se vrstili od Hitlerjevega prihoda na Dunaj, kamor se je iz Linza odpravil, da bi postal slikar ali arhitekt. S prijateljem iz deških let Avgustom Kubizkom sta v prvem obdobju fanatično obiskovala prestolnična gledališča, zlasti državno opero. Njuno navdušenje je v prvi vrsti veljalo Mahlerjevimi (sic!) uprizoritvam Wagnerjevih del in H. je bil vse življenje oboževalec pa tudi natančen poznavalec njegovih kompozicij. H. si je z občudovanjem ogledoval monumentalno arhitekturo dunajskega Ringa in koval načrte za dograditev *Heldenplatz*.

Toda fantast iz province je uspehe doživljal le v domišljiji in svoje intelektualne zmogljivosti izkazoval le v celonočnih tiradah, s katerimi je dolgočasil svojega prijatelja in sestanovalca. Denar, ki ga je imel, je vse hitreje kopnel in po nekaj selitvah v cenejša stanovanja je mladi H. končal na cesti, kot postopač. Pozneje je živel v samskih domovih in se preživljal kot slikar – po predlogah je slikal dunajske znamenitosti in jih prek posrednikov ali osebno prodajal. Njegovi najboljši kupci so bili judovski mojstri okvirjanja, ki so Hitlerjeve umetnije uporabljali za okrasitev izložb.